

משפט קסטנר

במשפט קסטנר קרסו עולמות שיח שונים לתוך השיח המשפטי וזה קיבל מעמד של בורר עליון בנושאים של היסטוריה ופוליטיקה. הסנגור, שמואל תמיר, עשה שימוש בהליך המשפטי ככלי לקידום ביקורת פוליטית והצליח להפוך משפט שעסק בעבר לדיון בהווה ובעתיד הפוליטי של מדינת ישראל. אבל העצמת תחושת הביקורת התרחשה תוך ויתור על הליך ביקורתי אמיתי.

ליאורה בילסקי

היהודית בפלשתינה. תמיר הציג את עצמו כמי שהחליט להפר את שתיקת הרבים, כחלש שהעז להתייצב אל מול שלטון רבי-עוצמה, וכגיבור שקם אל מול מנגנון הדיכוי של המשפט הפלילי והעז לחשוף קשר של כיסוי והכחשה. בהתאם למסורת עתיקת היוםיון של הנביאים המוכיחים בשער, יצא תמיר למלחמתו בידיים ריקות, כאשר לצדו רק כוח השכנוע של לשונו והאמונה כי האמת תנצח.

שלא כמו הנביאים, תמיר לא עמד בשער העיר. בית המשפט המחוזי שימש במה ציבורית לביקורתו. ייחודה של הבמה המשפטית הוא בכך שמעבר להיותה פורום ציבורי לביורר העובדות וקביעת האשמה, היא מאפשרת לקהל לצפות בתהליך בירור האמת בהתהוותו. המרכיב הדרמטי של ההליך המשפטי, הכולל "גילויים לא צפויים" ו"מהלכים מפתיעים", חזק במיוחד במשפט פלילי. ואולם בפרשת קסטנר ההליך המשפטי העניק לציבור הישראלי תחושה כוזבת של השתתפות בביקורת עצמית נוקבת, ולמעשה לא דרש ממנו לערוך תהליך ביקורת אמיתי המבוסס על נכונות לקבל תשובות שאינן צפויות או מחמיאות. העצמת תחושת הביקורת התרחשה תוך ויתור על הליך ביקורתי אמיתי.

משפט ופוליטיקה. בחברה הישראלית של שנות החמישים הפרדת הרשויות לא היתה שלמה, במיוחד בגלל הדומיננטיות שהיתה למפלגה אחת – מפא"י – במרכז הכוח השונים (הצבא, הכנסת, המינהל, התקשורת). עצמאות הרשות השיפוטית לא היתה מובנת מאליה ובית המשפט נאבק במאמץ רב כדי להשיג לעצמו מעמד עצמאי. מאבק זה של בית המשפט ועצמאותו היחסית הפכו אותו לאטרקטיבי לקבוצות פוליטיות אופוזיציוניות. עורך הדין תמיר, שהשתייך לאופוזיציה הפוליטית מן הימין, זיהה מיד את הפוטנציאל הפוליטי של תביעת הדיבה שהוגשה נגד גרינוואלד. עתירה לבג"ץ היתה צריכה באותה תקופה להתגבר על מחסומי סף נוקשים (קרצמר 1990, 551; מאוטנר 1993, 503–504), ואילו במשפט פלילי עמדה לסנגוריה זכות קונסטיטוציונית להצגת גירסת ההגנה. יתרה מכך, בתקופה שבה העיתונות הישראלית היתה בעיקרה

נאז הטבח הגדול ועד לפני כשנה שררה אידיליה של שכחה, של כחש... חלף הדם הקדוש – בא כופר ממון: וזכרה של אומה גדולה, חיה ותוססת – הומר ביער קדושים... מכל הכלימות וההשפלות והחרפות אשר עטינו בימי מבול הדמים, באנו היום, כבוד בית המשפט, לגול מעלינו לפחות את כלימת כיסוי האמת אשר כמוה כעמידה על הדם.

במלים אלה, מתוך נאום הסיכום של תיק פלילי 124/53, מדינת ישראל נגד מלכיאל גרינוואלד, העלה הסנגור שמואל תמיר על נס את החובה הלאומית לערוך ביקורת פנימית נוקבת, לדבר במקום שבו שררו שתיקה והשתקה ביחס לשואת יהודי אירופה. במשפט הדיבה נגד גרינוואלד עלה לדיון ציבורי נושא שיתוף הפעולה של ההנהגה היהודית עם השלטון הנאצי בתקופת השואה. רודולף (רז'ו) קסטנר עמד בראש הוועדה לעזרה והצלה בבודפשט בתקופת מלחמת העולם השנייה. ב־1944, כאשר קסטנר נשא ונתן עם הנאצים על הצעתם שהתמצתה במלים "סחורות תמורת דם", ארבע מאות אלף יהודי הונגריה הובלו ברכבות להשמדה באושוויץ. באותה עת הצליח קסטנר להציל ולשלוח לשווייץ אלף שש מאות שמונים וחמישה יהודים. גרינוואלד, ניצול מהונגריה שאיבד את מרבית משפחתו בשואה, האשים את קסטנר כי הקריב את הרבים כדי להציל את המעטים, בשתפו פעולה עם הנאצים. על דברים אלה, שהדפיס גרינוואלד בעלונו, הגישה נגדו מדינת ישראל תביעת דיבה פלילית.

עורך הדין כמבקר חברתי. עורך הדין שמואל תמיר אימץ לעצמו במשפט גרינוואלד את תפקיד המוכיח בשער, אשר בא לבקר את החברה הישראלית על יחסה לשואת יהודי אירופה. בשנות החמישים קולם של הניצולים, למעט אלה שהשתתפו בפעולות המרירה והלחימה בגיטאות, עדיין לא נשמע בציבור. תמיר קרא לקהל הישראלי להאזין בראשונה לעדויותיהם של הניצולים, כדי לפתוח בהליך מכאיב של ביקורת עצמית. למרות שבאופן פורמלי היה תמיר הסנגור במשפט, הוא ניסח את דבריו ככתב אישום חריף נגד מעשי קסטנר בבודפשט ונגד הנהגת הסוכנות

נתן ילינסון: תאונות דרך - ביטחון, באוויר ובים
גרא: על צלב הקרס - בלי צביעות
אורי אבנרי: הדוקטרינה הצבאית של צה"ל
יש שוכר שילם: למדנות במקומה ובסעודה
בנימין עמרי: עבדות הלכה לאומית תנאי למעשה
בועז עברון: המלחמה בסיפורת הישראלית
אריאל ראב: הסובל הארצי - לגעוץ נצחי
יואל עירן: תור השועלים
דן יוגב: חקלאות מעבר לרומנטיקה

"אתגר", עורך נתן ילין מור, גיליון מספר 1,
אפריל 1960.

מבין את פעולותיהם של המסתננים. < המשטרה עוצרת שלושה-עשר פלסטינים החתומים כעורכים של גיליונות אל ארבע השונים. יואשמו בהוצאת עיתון ללא רשיון (בקשת העיתון לרשיון נדחתה). > 29 < מושב מועצת הליגה הערבית מסתיים ללא החלטה בשאלת פלסטין. ירדן מטרפדת החלטות להקמת צבא או ממשלה פלסטיניים.
+ רואה אור מערך, כתב-עת פוליטי תרבותי בעריכת ברוך חפץ, גבריאל מוקד ומקסים גילן, ובהשתתפות אנשי ספרות, המזוהים בחלקם עם חוג עכשיו. ניסיון להקים חוג לדיון פוליטי שמאלי לא מפלגתי. בין הנושאים: מועקת האינטלקטואלים, הקיפאון המדיני הפנימי, עקרות המחשבה הפוליטית בישראל, הצורך לבחון מחדש את הקשר בין ישראל ליהודי התפוצות ולהדגיש את השוני ולא דווקא את הקרבה. < אשור, במה זעירה, מתכננת להציג מחזות מקוריים. בתוכניתה הראשונה שני מערכונים של נסים אלוני במועדון המדורה. < בלגן, תוכנית בידור של רביעיית מועדון התיאטרון: "פוליטיקה בגן הילדים", בין השאר, על רקע החלטת ועדת העורכים להימנע משימוש במלים "אונס" ו"איבוד לדעת".

מארס 11 < "הארבה נכון לפעולה", כרוז של חוג מערך נגד המגביות של המפלגות בארה"ב: "היזכרו להתקיים בישראל דמוקרטיה אמיתית ומשטר בנייה וחיסכון אמיתי, כל עוד ממומנות המפלגות בכספים זרים ומשמשות דוגמת בזבז משועתק?" > 24 < בג"ץ אוסר להתנות מתן אישורי כניסה לאדמות הכפרים אל בענה ודיר אל אסד בחתימת תושביהם על "אישורי המוות". למרות זאת, שיטה זו תופעל עוד זמן-מה.

+ רואים אור: סיכום ביניים, מאת דוד אבידן - אוסף משיריו המוקדמים ושירים חדשים; עקב, רבעון לשירה, בעריכת יונה דוד ואיתמר יעוזקסט. ירבה לפרסם קובצי שירה מתורגמת. הדווקאים, אוסף סיפורים בסגנון ז'ורנאליסטי של רינה בן-מנחם (בשם העט ש.ר.ב.) על חיי לסביות והומוסקסואלים סמוך לשטח הגדול ביפו, אנשים ש"חשים שהם חייבים להיות דווקא - לא חשוב מה, חשוב רק דווקא". < "כשבאתי מקהיר", שיר חדש של פלפל אל מצרי [הוא אלברט מוגרבי, זמר יליד מצרים]. אל מצרי זוכה לפופולריות, על אף המחאות על האינפנטיליות של שיריו ועל העברית הקלוקלת שלהם. הזמר התבקש על ידי מנהל הרדיו להזמין שירים ממחברים מוכרים, השולטים בעברית, ואת שירו החדש כתב אהרן אמיר: "כשבאתי מקהיר/ הבטיחו לי סידור מהיר/ שיכון דה לוקס/ סביב גנים/ עם פריג'ידר בלי שכנים". < חתול בשק, תוכנית בידור של להקת בצל ירוק. < מרילין מונרו באה לעשות סרט בישראל. < אורי ראב כותב בירחון אפקים של הקיבוץ הארצי על אובדן הדרך של הנוער, ועל מבוכה, עייפות ושעמום הניכרים ביצירותיהם של משה דור, דוד אבידן, חיים גורי, ט. כרמי ואחרים. חששות דומים משמיע גם ס. זיהר. בהקשר זה מופיע ביטוי חדש: דור האספרוס.

אפריל 3 < קע"מ מאיימת כי תפתח במלחמה, אם ישראל תנסה להטות את מי הירדן. > 13 < שגריר ישראל בגיניאה נדרש לעזוב את ועידת הסולידריות של עמי אסיה ואפריקה, שמתכנסת בקונאקרי. הוועידה מקבלת החלטה אנטי ישראלית תקיפה, המאזכרת את תמיכת ישראל בפיצוץ האטומי של צרפת בסהרה בפברואר, ואת התנגדותה באו"ם לשחרור אלג'יריה. < פועלי נמל ניו-יורק מסרבים לפרוק את האונייה המצרית קליאופטרה, במחאה על ההסגר המוטל על אוניות ישראליות בתעלת סואץ. האונייה, על מטענה, נאלצת לחזור למצרים. פועלי נמל בקנדה ובשבדיה מקבלים החלטות דומות.

+ שידורים מסחריים מתחילים בקול ישראל: משדרים במימון גופים מסחריים וכוללים פרסומות. < תערוכת רפרודוקציות ניידות מיצירות ואן גוך וסזאן מוצגת בכפרי המשולש, ביחמת המחלקה הערבית של ההסתדרות. ראובן קצב, המארגן: הציורים הישראליים מסובכים מדי בשביל הקהל הערבי. < רואים אור: גיליון ראשון של אתגר, ירחון פוליטי תרבותי בעריכת נתן ילין מור ומיסודה של קבוצת הפעולה השמית; גיליון שני ואחרון של מערך. משה דור כותב בו על מועקת האינטלקטואלים, ועל סלידה מפני הזהמה הבין-מפלגתית בצד מבוכה ורפיון רוח: "מה המהפך החדש

"עיתונות מטעם" זיהה תמיר הזדמנות נדירה להציג גירסה אופוזיציונית במתן בית המשפט ולהשתמש בעולם הסמלים המשפטי לצורך קידום גירסתו (בבית המשפט ומעל דפי העיתונות). מתוך הערכה כי גירסתו הקבל את חותמת בית המשפט כ"אמת האובייקטיבית".¹ הגשת התביעה הפלילית נגד לקורו פתחה בפני תמיר את הכניסה לבית המשפט ואת העלאת נושא שיתוף הפעולה של ההנהגה היהודית עם השלטונות הנאציים. באותה תקופה עצמה התנהלו כמה משפטים נגד אנשי קאפו ויודנראט. בהתאם לחוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם – משפטים שלא עוררו עניין בציבור הישראלי הרחב ולא זכו לסיקור עיתונאי נרחב (יבלונקה 1997: שגב 1984, 242–247). תמיר, לעומת זאת, הצליח להפוך את המחלוקת הפנימית בקרב קהילת יהודי הונגריה למחלוקת פוליטית לוחטת. אשר זכתה לעניין רב בקרב הציבור הישראלי. הוא עשה שימוש בהליך המשפטי ככלי לקידום ביקורת פוליטית והצליח להפוך משפט שטקס בעבר – למשפט שנתפס בציבור הרחב כמלמד על ההווה והעתיד הפוליטי של מדינת ישראל.

למרות שהיה "משפט פתולוגי" (ולכן אין טעם להסיק ממנו מסקנות לגבי ההליך המשפטי בכלל²). היה משפט קסטנר מקרה גבול שבו נפגשים משפט, היסטוריה ופוליטיקה. הוא מאפשר התבוננות ב"זכוכית מגדלת" בתהליך קריסתם של עולמות שיח שונים לתוך השיח המשפטי המקבל נעמד של בורר עליון בנושאים של היסטוריה ופוליטיקה.

סיפור בינארי חברתי ומשפטי. ההליך המשפטי מבוסס על התמודדות בין שני צדדים – קטגוריה וסנגוריה. המאבק יוצר דרמה המועצמת במסגרת ההליך הפלילי שנמשך מיום ומרכזו בפרק זמן קצר יחסית. המבנה הבינארי של ההליך הפלילי (שאניו מתקיים בהכרח במשפט האזרחי) התאים להפליא לסיפור שתמיר ביקש לקדם – סיפור שעל פיו העולם נחלק לשניים: מעשי גבורה כנגד שיתוף פעולה ובגידה. סיפור המסגרת שהציע תמיר התבסס על הנרטיב הציוני של שלילת הגולה. על פי נרטיב זה, הצבר הצליח להשליך מאחוריו את הפסיביות והשתדלנות – פרי הבאוסים של הגלות – ולפתח רוח חופשית של עם ריבוני בארצו. תמיר לא ביקש להטיל ספק בנכונות ההכללות שבבסיס הנרטיב הציוני, אלא להפך: מטרתו היתה להשתמש בסיפור המסגרת של שלילת הגלות לצורך מתן משמעות לאירועי העבר. הביקורת על מעשי קסטנר הסתכמה בהכנסתו במשבצת ה"רע" של הנרטיב הציוני – השתדלנות הגלותית שנהפכה תחת המשטר הנאצי, לטענת תמיר, לשיתוף פעולה מלא בהשמדת העם היהודי. החלופה ל"קסטנרזים" יוצגה לא בדמות הנאשם גרינוואלד (דמות גלותית כשלעצמה). שהיתה דמות שולית ונשכחת בדרמה המשפטית (עד כי אפילו השופט הלוי התקשה להיזכר בשמו [שגב 1984, 230]). אלא בדמות הסנגור תמיר – הצבר הגא. המבנה הבינארי של ההליך הפלילי סייע לתמיר לחדד את המסגרת זיכרונותית של הנרטיב הציוני ולהציג את הגבורה ואת שיתוף הפעולה שתי קטגוריות המוציאות זו את זו. המשפט הפלילי יצר תחושה של שתי

אפשרויות בלבד – זיכוי מוחלט או חיוב מוחלט – כאשר מגוון אפשרויות הביניים של פעולה באותו זמן (פעולות הצלה, החלטה על סמך מאזן הסתברויות ולא מתוך ידיעה מלאה, השפעת הקרבה אל סוף המלחמה וכיו"ב) נדחק הצדה. יש להיזהר מיצירת ניגוד בינארי כזה, במיוחד כאשר עוסקים בשיטות הפעולה של המשטר הטוטאליטרי הנאצי, אשר עשה הכל כדי לטשטש את הקו החד בין קורבן למעוול. מסגרת ההליך הפלילי טשטשה את היסודות הטרגיים של החלטות המשתתפים אשר לא התקבלו בקלות, לכאן או לכאן. בדומה לכך עומעמה גם המור – כבות המוסרית של החלטות הנהגת היישוב באותה תקופה.

השימוש במסגרת הנרטיב הציוני, הידוע היטב לקהל הישראלי, הקל על קליטת הביקורת. ואולם, כביקורת – גירסתו של תמיר חסרה עדיין את הברק של חשיפת סודות אפלים וגילויים מרעישים. החידוש הושג על ידי הכנסת שינוי פשוט בסיפור המוכר: העברת הנהגת היישוב העברי ממשבצת הגבורה אל משבצת שיתוף הפעולה – משבצת שיועדה עד אז למועצות היהודים (יודנראט) באירופה. היפוך זה התבצע באמצעות הצגת הקשר המוסדי והאידיאולוגי בין קסטנר למפלגת מפא"י, ויצירת אנלוגיה בין שיתוף פעולה עם הנאצים בהונגריה לבין שיתוף פעולה עם הבריטים בישראל. מהלך זה הותיר את משבצת הגבורה ריקה, ועל פי גירסתו של תמיר מילאו אותה מחדש מחתרות הימין (שאליון השתייך תמיר) שקראו להפסיק את שיתוף הפעולה עם הבריטים ("אם תשאלו אותי איפה הייתי באותה עת – כתובתי היתה צריף 4, לטרון"). ההיפוך הושלם עם העברת המוני בני ישראל ממשבצת הפסיביות, שיועדה להם בנרטיב הציוני, אל משבצת הגבורה בנרטיב החתרני של תמיר. המוני בית ישראל הוצגו כגיבורים נכונים אלי מרד אשר הוטעו על ידי הנהגה כושלת, ולכן הלכו "כצאן לטבח". גירסתו של תמיר נקלטה בקלות, שכן הציבור לא נדרש למאמץ הכרוך בשינוי עולמו הקונספטואלי, כפי שצפוי במהלך ביקורתי, אלא אך לפעולה פשוטה של החלפת מיקומם של גיבורי הסיפור במשבצות ידועות.

שחזור העבר באמצעות מבנה העדויות. כדי להוציא את ההיסטוריה מן הארכיונים ולהופכה לזיכרון קולקטיבי חי, לא היה די להפוך את מיקום הדמויות בנרטיב הציוני. היה צורך לשחזר את העבר כדי ליצור דרמה. ואכן, מבנה העדויות של המשפט שימש את תמיר לצורך שחזור הרגע הכואב של ה"סלקציה" – בין "הפרומיננטים" מכאן, להמוני בית ישראל מכאן.

הקטגוריה העלתה תחילה על דוכן העדים את קסטנר, כדי לאפשר לו להציג את גירסתו במלואה. אחת מתכונותיו הבולטות של קסטנר היתה הנטייה להגזמות, לעיגול קצוות ולייחוס דברים לעצמו – תכונות שסייעו לו לנהל משא ומתן עם הנאצים כאשר ידיו היו ריקות, אך היו בעוכריו במשפט (ויץ 1995, 353). עורך הדין תמיר ידע לנצל היטב את חולשותיו של קסטנר בחקירת שתי וערב תוקפנית, אשר חשפה נקודות תורפה רבות בעדותו. כך מצאה עצמה התביעה נאלצת להביא שורה

'היה היו זמנים': מצעד פיזמוני הישוב,
עורכים דן בן-אמוץ, חיים חפר, עמיקם
נורביץ ויעקב אגמון, עטיפת תקליט
בהוצאת הד ארצי.

שאנו זקוקים לו? אילו הייתי יודע להגדירו בפסוקים מדויקים, חותכים, הייתי מחזיק טובה הרבה לעצמי. אלא שאיני יודע. חפצי היה לתהות קמעה, בקול רם. מאמר המערכת דן בלחצים הכבדים שמפעילות המפלגות על "ישראל השנייה" ועל הרחוב הערבי, ובהשתקת שאלות פנימיות באמצעות השימוש ב"שיקולי ביטחון". < שרידים מתקופת מרד בריכוכבא מתגלים בחפירות ארכיאולוגיות במדבר יהודה.

מאי 1 < הפגנת 1 במאי בנצרת: קריאה לביטול הממשל הצבאי ולהחזרת הפליטים. < 23 < בן-גוריון מודיע מעל במת הכנסת על לכידתו של אדולף אייכמן בידי סוכני המוסד בארגנטינה והברחתו לישראל כדי שיעמוד בה למשפט. < 25 < מחזאון לאמנות יפנית נחנך בחיפה.

+ היה היו זמנים: בעקבות הצלחת תוכניתם הנוסטלגית במועדון תל-אביב הקטנה, מפיקים דן בן-אמוץ וחיים חפר מצעד שירים מתקופת היישוב בהיכל התרבות, בביצוע הזמרים המקוריים. < מו"לים ומפיקים יוצאים זכאים בשני משפטים, שבהם הואשמו בהפצת דברי תועבה: חוברות פורנוגרפיות שהכילו טקסטים כמורמדעיים וספרי אמנות. בעקבות הזיכויים יופיעו כמה פרסומים פורנוגרפיים נוספים, ברובם מועתקים, לעתים בתוספת טקסטים ספרותיים שונים, כגון קטעים מסיפורי דקאמבון.

יוני 3 < בן-גוריון דוחה הצעה של נחום גולדמן, יו"ר ההסתדרות הציונית, להעמיד את אייכמן לדין בבית משפט בינלאומי: "משפט אייכמן יכול להיערך רק בישראל". < 4 < הכור האטומי בנחל שורק מתחיל לפעול. < 8 < פסק דין של בית המשפט העליון בערעור על תביעת הדיבה של עמוס בן-גוריון נגד שורת המתנדבים: בית המשפט מפחית את סכום הפיצויים שהוטל על אנשי הארגון, ומגנה את סיקור המשפט בהאבץ כמוטה לטובת עמוס בן-גוריון עד כדי בזיון בית הדין.

+ משטרת תל-אביב מנהלת מבצע נגד פרחחות. סוגרת מועדוני משחקים. < פיטר פריי מציג: במה זעירה חדשה למחזות ישראלים. פריי מביים קבוצה של ארבעה שחקנים בשלושה מחזות קצרים, של משה שמיר, יעקב ברנרן ויורם מטמור. < רואה אור הלך בסתינו, ספר שירה של דב זמיר.

יולי 22 < המשורר סמיח אל קאסם נעצר בשל סירובו לשרת בצבא. < 12 < מפלגת פועלי ישראל מחליטה להצטרף לממשלה למרות התנגדות נחרצת ולחצים מצד אגודת ישראל. ההחלטה גוררת קרע במחנה החרדי ומלחמת חרמות בין אגו"י לפאג"י, שמנהיגה, בנימין מינץ, מודיע כי בכוונת מפלגתו להקים גוף רבני פוסק, נכרד ממועצת גדולי התורה. < 24 < ההסתדרות, בהנהגת פנחס לבון, דורשת תוספת יוקר בניגוד לדעת הממשלה. הדרישה מסמנת את התחזקות לבון ואת האפשרות שיתמודד מול בן-גוריון. < 25 < התקבל חוק יסוד: מקרקעי ישראל, המסדיר את בעלות המדינה על אדמות ישראל ואת יחסי המדינה עם הקרן הקיימת לישראל. מק"י דורשת להעביר גם את אדמות קק"ל לבעלות המדינה ולבטל את האיסור למכור אדמות קק"ל ללא יהודים. ההסתייגות נדחת. < 26 < מועצת גדולי התורה מודיעה כי פועלי אגודת ישראל ניתקו את עצמם מאגודת ישראל בהחלטתם להצטרף לממשלה ו"הוציאו עצמם מכלל החרדים לדבר ה'". + בחל, סרט שני של נורי חביב. בעקבות כישלון סרטו הראשון מחליט חביב לצלם סרט "בלי ציונות": נערה כפרית בורחת מבית הוריה אל העיר, מתאהבת בפושע ונכנסת להריון. הוא מגרש אותה והיא מלשינה עליו למשטרה, נאסרת בעצמה ומתחתנת בסיום הסרט עם שוטר. אישור הסרט להקרנה עוכב במשך חצי שנה על ידי המועצה לביקורת סרטים ומחזות, שאף הזמינה עיתונאים להקרנה מיוחדת כדי להבהיר את בעייתיות הסרט: יותר מדי פשע בשביל ישראל, יותר מדי מין בשביל ישראל, יותר מדי עוני בשביל ישראל. מופיעים השטן והנפש, מאת יואל והאנזי בראנד, שמוסרים את גירסתם על פעולתו של הוועד להצלת יהודי הונגריה; קריה נאמנה, מאת דב יוסף, מפקד ההגנה בירושלים, על מלחמת תש"ח בעיר.

ארוכה של עדים "פוליטיים", ברצונה לתמוך בגירסתו של קסטנר ולהשיג למה. עדים אלו, אנשים כמנחם בדר, אהוד אבריאלי, בנימין אקצין, יואל פלגי ואחרים, היו אנשים בכירים במערכת הפוליטית - אישים ידועי שם וגבורי תרבות שמילאו תפקידי מפתח בניסיונות ההצלה, ואשר חלקם המשיכו לכהן בתפקידים ציבוריים במדינה הצעירה. בהרחבת היריעה, ובהפיכתה ליותר ויותר פוליטית, כרה תמיר בור לקטגוריה. במקום להשיב לקטגוריה במטבע שלה, ולהביא עדים "ידועי שם" מצדו (מהלך בלתי אפשרי בשל מיקומו הפוליטי), בחר תמיר להעלות לעדות שורה ארוכה של ניצולים, ברובם עלומי שם, אשר קולם לא נשמע עד אז בציבור הישראלי. כך קרה שמשני עברי המתרס ניצבו אלה מול אלה: המיוחסים שזכו לעלות לרכבת ההצלה אל מול ההמונים שהובלו לאושוויץ. עדיו של תמיר היו ברובם ניצולים שנמנו עם כל שכבות העם והשתייכו לקשת רחבה של מפלגות. הם חיזקו את הרושם שבצדו של תמיר מצויה האמת הספונטנית. בעוד שהקטגוריה מסוגלת להביא רק עדים הקשורים למפלגת השלטון. הניגוד שנוצר בין עדי התביעה לעדי הסנגוריה חיזק את הרושם של קריעת מסך ההשתקה מעל השואה, וזאת מבלי שהציבור נדרש ללמוד להאזין לסיפוריהם של הניצולים.

עורך הדין כמנפץ מיתוסים. שתי עדויות היו חשובות במיוחד בבניית המהלך הביקורתי במשפט, שבו הופיע תמיר כמבקר חברתי המנפץ מיתוסים לאומיים. אחת מן הפרשיות המרכזיות שביססו את מיתוס הגבורה בחברה הישראלית היתה פרשת הצנחנים - הצעירים הישראליים שיצאו אל התופת להביא את בשורת המרד אל יהודי הגולה. תמיר הפנה את חצי הביקורת כלפי מיתוס זה. ואולם, בהיותו נאמן למסגרת הנרטיב הציוני, לא היה יכול להרשות לעצמו לנפץ את המיתוס לחלוטין (לברר כיצד תפיסת הגבורה של היישוב התרסקה אל קרקע מציאות השואה, וכיצד הצנחנים שנשלחו להונגריה נהפכו לנטל וסיכנו את ניסיונות ההצלה). במקום זאת מיקד תמיר את ביקורתו בעדותו של הצנחן יואל פלגי, שהעיד מטעם התביעה.

כאשר "מיתוס" מועמד לחקירה נגדית במשפט, גדולים הסיכויים כי ייחשפו כל אי-הדיוקים וההשמטות היוצרים אגדה מחומרי מציאות. חקירתו הנגדית של עד התביעה יואל פלגי, "הצנחן ששב מן התופת", שחלקים ניכרים ממנה הוקדשו לאי-דיוקים בספרו רוח גדולה באה (פלגי חש"ז), שימשה את תמיר להוכחת ריחוקו של מיתוס הגבורה הישראלי מן המציאות בפועל. ואולם, תמיר ריסן את ביקורתו כלפי פלגי, ולא העלה שאלות נוקבות לגבי אפשרות קיומה של "גבורה" בתנאים טוטאליטריים. במקום זאת הוא בחר לעשות שימוש במבנה המשפט הפלילי, שהציע פתרון קל לפער שנתגלה בין מיתוס הגבורה למציאות בשטח. תמיר ייחס את הכישלון כולו לקסטנר, אשר הוצג כדמות יודעת-כל וכמי שפעל להכשלת הצנחנים מן הרגע הראשון. את התמונה הדיכטומית השלימה עדותה של קתרינה סנש, אמה של חנה סנש, אשר העידה מטעם ההגנה. סנש הציגה את הגירסה הטוהרית של הגבורה, בעיניים של אם

שלא הצליחה להיפגש עם קסטנר ולהעביר באמצעותו חבילה לבתה שישבה בבית הסוהר. מאחר שאת המתים לא ניתן לעורר לעדות, ואין חשש מתשובותיהם, תמיר יכול היה לבנות מחדש את מיתוס הגבורה סביב "הצנחנית שלא שבה" (מעניין לראות כיצד מיתוס הגבורה הישראלי נבנה במשפט זה דרך שתי נשים, קתרינה סנש האם - סמל ההקרבה; וחנה סנש הבת - הגיבורה הטוהרית).

מתן קול לעדים. למרות ההצהרות החוזרות של הסנגוריה על כוונתה להשמיע את "האמת וכל האמת" מפני הניצולים שהושתקו עד אז, עיון בעדויות גופן מגלה מציאות אחרת. הליך מתן העדות בבית משפט תחום היטב ומתנהל באמצעות הצגת שאלות ותשובות הנשלטת על ידי עורכי הדין. שאלותיו של תמיר לא פתחו את הבמה לסיפורים מהוססים, מבולבליים, שהיו עשויים לסתור את סיפור המסגרת הציוני של שלילת הגולה. השאלה שהפנה תמיר שוב ושוב לניצולים, היתה "מה הייתם עושים לו ידעתם על סוד אושוויץ?" התשובה המתבקשת - לא היינו עולים לרכבת. שאלה זו ניצלה את הכעס הטבעי שהצטבר אצל נוסעי הרכבות "החן", אשר לא זכו לעלות לרכבת המיוחסים של קסטנר. שאלותיו של תמיר כווננו לתשובה פשוטה - תשובה שתחיל את כל האשמה על המנהיגות, שידעה ולא התריעה. כל תשובה אחרת, אשר הצביעה על מורכבות ההחלטה של המנהיגות בתנאים של חוסר ודאות ומרמה מצד הנאצים, או על הפער בין "ידיעה" על אושוויץ לבין הבנת משמעותו של אושוויץ, נתפסה במסגרת הלוחצת של החקירה הנגדית כהתחמקות מאמירת האמת.

הקושי להקשיב לדברי העדים עולה למשל מחקירתו של עד התביעה הלל דנציג (שהיה קשור עם היוזמא בקלוז). בעוד שדנציג ניסה לתאר את הקושי לייצג את המציאות של העבר בבית המשפט של היום, התייחס בית המשפט המחוזי לדבריו כאל עדות שקר בלתי מהימנה:

ש ... אילו היתה לך ידיעה שהרכבת נוסעת לאושוויץ, איך היית מתנהג ביחס למשפחתך וביחס לעצמך?

ת אינני יודע... אני יכול לחשוב על זה היום ולתת תשובה, אבל אין לזה שום קשר עם המצב ההוא, עם מה שהייתי עושה במצב ההוא.

ש מדוע אין לזה קשר?

ת מפני שאנחנו יושבים היום במצב אחר לגמרי. מה ששואלים ועונים היום, כאן, במדינת ישראל, אחרי עשר שנים - אין לזה שום קשר עם המצב שהיה אז.

ש אתה יכול לזכור את המצב שהיה אז?

ת אני זוכר. אבל אינני יכול לענות מה הייתי עושה, אילו היה אז כך. היות ונכנסו לרכבות האלה כל היהודים, וודאי שהייתי נכנס גם אני ומשפחתי, לו לא היתה אפשרות אחרת.³

לורנס לאנגר, במחקרו על עדויות של ניצולי שואה, חשף את השבר שבין אז לעכשיו שעלה מן העדויות - שבר שלא אפשר לניצולים ליצור רצף

'הקול מבעד לענף', שירים מאת שלמה זמיר, ספרית פועלים, מרחביה.

אוגוסט 3 < רשם החברות מסרב מ"טעמי ביטחון" לרשום את חברת אל ארד', הוצאה לאור ערבית, שאנשיה הוציאו בתחילת השנה עיתון בשם זה שנסגר. 6 < חוק "המאבק בהסתננות" מתקבל בכנסת. 15 < ברחובות מתכנסת ועידה בינלאומית לקידום מדינות חדשות. גולדה מאיר מצהירה כי ישראל תעניק 1,000 מלגות לימודים בישראל למשתלמים מאסיה ומאפריקה. 18 < בעת ביקור ועדת הפנים של הכנסת בנצרת אומר סוף אל דין זועבי: "איננו מרגישים את קיומו של הממשל הצבאי". 29 < עשרה שרים ירדנים נהרגים בהתפוצצות פצצה בישיבת ממשלה. הפיצוץ, כנראה על רקע התנגדות חוסיין ליוזמת קע"מ להקים ממשלה פלסטינית גולה. 28 < במבואות ירושלים נורתה אבן פינה לישיבת "מרכז הרב" ע"ש הרב אי"ה קוק במלאת 25 שנה למותו. 30 < אורי לוברני, ממלא מקום יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים, טוען במסיבת עיתונאים כי כמה ערבים מהאינטליגנציה הערבית הצעירה מתבטאים בסגנון נאצי. בן-גוריון מציג בכנסת שורת ציטוטים כאלה מפי אנשים פרטיים בשיחות פרטיות.

+ נתן ילין מור תובע במאמר באתגר התייצבות חד-משמעית לצד המדינות החדשות באפריקה, גם נגד דעתן של המעצמות. < ראשד חוסיין מסביר את הזעם בקרב המשכילים הערבים: אלה ביקשו במשך השנים להתקבל למנגנון הממשלתי, אולם קבלתם היתה תלויה בתמיכה בממשלה ובאישור המושל הצבאי, ולכן "נוצרה ברחוב הערבי הדעה שכל אלה המתקבלים לפקידות הם קוויזלינגים". < המועצה לביקורת סרטים ומחזות מאשרת את הקרנת הסרט הצרפתי לילנות לנהטים של לואי פליקס, למרות הסצינות האירוטיות המפורשות שבו ופוסלת להקרנה את אל מאכים, סרט בהפקה גרמנית, שצולם במצרים, על מאבקו של פלאח השואף להיות רופא: הסרט עלול "לעורר נוסטלגיה בלתי רצויה בהחלט בקרב תושבים מסוימים בארצנו לעבר המצרים". < חרות מקימה ועד להגנה על שיטת הבחירות היחסיות, לנוכח מאמצי מפא"י להנהיג בחירות אזוריות.

ספטמבר 5 < הציבור הדתי מציין בחגיגות סיום המחזור (בן שבע שנים וחצי) של לימוד הדף היומי בש"ס. 24 < עדויות חדשות רומזות על הטעיית ועדת החקירה (ועדת אולשן-דורי), שבדקה את הפעלת רשת הריגול והחבלה הישראלית במצרים ב-1954, שניסתה לעכב את יציאת הצבא הבריטי ממצרים באמצעות חבלה במוסדות בריטיים ואמריקניים. בן-גוריון מקים ועדת חקירה בראשות חיים כהן כדי לחקור את טענות פנחס לבון, שהיה אז שר הביטחון, כי הוא לא נתן את ההוראה להפעלת הרשת, וכי זו יוחסה לו בשל הצגת מסמכים מזויפים ועדויות שקר. פורץ עימות גלוי בין לבון ומקורביו לבין בן-גוריון ו"קבוצת הצעירים" שכוללת את משה דיין, שמעון פרס ואחרים. האחרונים מאשימים את לבון בפגיעה בצבא. אנשי לבון מאשימים את אנשי בן-גוריון, במיוחד את שמעון פרס, מנכ"ל משרד הביטחון, בקנוניה נגד לבון. הפרשה מסוקרת בעיתונות בהרחבה, אך תוך איפול כבד של הצנזורה, הגורם לטביעת שמות קוד מסתוריים: "עסק הביש", "האדם השלישי", "הקצין הבכיר".

+ יוצא לאקרנים חולות לנהטים, המוצג כ"מערבון הישראלי הראשון". משפחות צעירים שנהרגו בדרכם לפטרה מנסות, ללא הועיל, למנוע את ההקרנה. הסרט מאושר להקרנה על אף לחצים פוליטיים והתנגדות הוועדה לעידוד הסרט הישראלי, שתובעת להכריז כי הסרט אינו ישראלי.

אוקטובר 4 < מתכנסת ועידת פירנצה השנייה, בהשתתפות אנשי רוח ישראלים וערבים. המארגנים מחליטים לצמצם את החשיפה לתקשורת ולפעול בשיתוף עם ממשלת ישראל. הממשלה מסכימה שלא להתנגד לוועידה, בתנאי שלא יופיעו בה נציגים הדוגלים בעמדה אנטי ממשלתית מובהקת. את ישראל מייצגים בוועידה מרטין בובר ויהושע פראוור. 12 < דבר מפרסם לפי בקשת בן-גוריון חילופי מכתבים שלו עם משה שמיר. בן-גוריון מהלל את הנוער החדש, מבקר את ה"ספרות הגלותית" ומערער על חשיבות הספרות בכלל: "נוער זה שמטפס באלפיו על מרומי מצדה בוגב - לא ירוו צמאנו בסיפורי עגנון ומנדלי... מהי החשיבות אם מופיע סיפור משובח או שיר יפה או מחזה לוקה לבבות או אינו מופיע?" מתלקח פולמוס סביב המונח "אנשי רוח" ומעמדם במדינה. 16 < ועדת כהן פוסקת, כי בחקירת פרשת רשת

כרונולוגי בעדויותיהם (Langer 1991). כללי הראיות המשפטיות, אשר מתבססים על הנחה של רצף כרונולוגי בין עבר להווה, מתרגמים שבר מעין זה בסימן של שקר או של התחמקות מאמירת האמת. המשפט רגיל להתמודד עם עד שזוכר או שאינו זוכר, אך חסר כלים עדינים דיים להתמודדות עם עד שזוכר היטב אך אינו מסוגל לשחזר את העבר בהווה. במשפט גרינוואלד קיבלה השתקת הניצולים מימד חדש – גם כאשר הם באו להעיד בבמה ציבורית, דבריהם לא נשמעו.

הגנת "אמת דיברתי". בדרך כלל, המשפט מנסה למתוח קו ברור בין אמת היסטורית לאמת משפטית ומשאיר את הראשונה להיסטוריונים. ואולם, משפט דיבה אינו מאפשר הפרדה חדה וברורה בין התחומים. תמיר היה יכול כמובן לבסס את הגנתו על היעדר יסוד נפשי מתאים אצל גרינוואלד, המפרסם. אופציה זו – על אף שהיתה יכולה להועיל ללקוחו – לא היתה מאפשרת לתמיר לגייס את "האמת" לצדו. באמצעו את קו ההגנה של "אמת דיברתי", אילץ תמיר את בית המשפט להכריע בכלים משפטיים בשאלות היסטוריות קשות ומורכבות. תמיר הבטיח להעלות במשפט את "האמת העירומה", ואולם האמת של המשפט היא תמיד פרי כללים פרוצדורליים מורכבים, ששיקולים נוספים, כגון ספיות הדיון ומראית פני הצדק, מעצבים. יתרה מזאת, תמיר ניצל את היתרון הפרוצדורלי שהוענק לו כסגור – הוא הציג "אני מאשים" חריף נגד קסטנר וההנהגה הציונית, אך תמך את גירסתו בכללי פרוצדורה שהקלו מאוד על ההגנה (כגון פטור מהוכחת גירסתו מעבר לכל ספק סביר, פטור מהצגה מרוכזת מראש של האישומים כדי לאפשר הגנה הולמת).⁴ ואילו קסטנר, הנאשם בפועל, מכיוון שמעמדו הרשמי במשפט היה של עד – לא נהנה מכל הזכויות וההגנות הפרוצדורליות שהשיטה האדוורסרית מעניקה לנאשמים. למרות שכללי הדיון המשפטי עיצבו את "האמת" שהושמעה, כללים אלה נשארו ברובם סמויים מעין הציבור, אשר התרכז בשאלה איזו גירסה תקבל את החותמת המאשרת של בית המשפט.⁵

תקדים משפטי ותקדים היסטורי. נטייה אנורית טבעית היא להתמודד עם החדש על ידי יצירת אנלוגיה למוכר. תמיר פנה לתקדימים שסיפקה המסורת היהודית, כדי לתת מובן לאירועים ולעצב את הזיכרון הקולקטיבי (ירושלמי 1988). פרשת קסטנר הוצגה כחזרה על דילמה ידועה ביהדות, בין דרכו של מרדכי היהודי לרכו של יהודה המכבי. שתי דמויות פרוטוטיפיות, אשר שיחקו תפקיד חשוב בנרטיב הציוני של שלילת הגלות. קיבלו במשפט חיים חדשים, כאשר השבועון העולם הזה השווה את קסטנר למרדכי היהודי, ואת תמיר ליהודה המכבי (ויץ 1995, 212).

החשיבה התקדימית חזקה במיוחד במשפט הנותן משקל רב לתקדימים מים משיקולים של שוויון בין נאשמים, ודאות החוק, וכיוצא בזה. תמיר פעל במסגרת חשיבה תקדימית זו, והציע לשפוט את מעשיו של קסטנר בהונגריה בהתאם לתקדימים משפטיים של פשעי בגידה בעם וסיוע

לאויב. דיון ביקורתי דורש השתחררות מדפוסי חשיבה מוכרים (במיוחד במצב שבו דפוסי חשיבה מסורתיים הקשו על הקורבנות לשפוט בזמן אמת את משמעות מעשי הנאצים). השאלות הקשות שהציבה השואה – כגון איך היה אפשר להתמודד עם משטר נאצי שהצליח להפעיל את קורבנוֹ-תיו בתהליך השמדתם, ומתן חובותיו של המנהיג במצבים כאלה – דרשו בשלב מוקדם זה, שבו עדיין לא התגבשה בארץ התמונה הגדולה של השמדת יהודי אירופה, מסגרת דיון גמישה יותר מזו שמאפשרת חשיבה תקדימית.

אינני טוענת שהמשפט בהכרח אינו מסוגל לשיפוט מחוץ לקטגוריות מוכרות, אלא שבשל צרכים פנימיים למשפט (כגון ההבחנה בין שופט לבין מחוקק), ישנה נטייה לטשטש את החידוש שבשיפוט. לעומת זאת, תפקידו המיוחד של המבקר החברתי – לעצור את הנטייה הטבעית לשפוט את החדש במונחי הישן – דורש הדגשת הייחודיות והחידוש שבאירועים. המבקר החברתי ירצה לגרום לציבור להיכנס לשיח ביקורתי, אשר אינו מחויב מראש להתאמת המציאות לקטגוריות מוכרות מן המסורת התרבוֹ-תית והמשפטית. כאן מתגלה מתח בין הזירה הפוליטית למשפטית, אשר נעלם כאשר הן קורסות זו לתוך זו במשפט פוליטי.

סיפור אנלוגי כתחליף לכרונולוגיה. היחידים אשר מקבלים אפשרות להציג סיפור שלם, ללא הפרעות וללא מסגרת דוחקת של שאלות ותשובות, הם עורכי הדין בנאומי הסיכום שלהם והשופט בפסק דינו. התביעה, אשר ביקשה לצמצם את היריעה העובדתית הרחבה שנפרשה במשפט, כדי לשוב ולהפנות את הזקורים אל גרינוואלד, התמקדה בניתוח משפטי של סעיפי חוק הוצאת לשון הרע. הסגוריה, מצדה, בחרה להתמקד בצד העובדתי, כדי לצרף את העדויות שנשמעו במשפט לנרטיב מהודק היטב. בבחירה בין חוק יבש לבין נרטיב מותח, תמיר הוא שהצליח ללכוד את דמיון הציבור. הנרטיב של תמיר לא השאיר מקום למקורות, וכל החוליות קושרו זו בזו לצורך הצגת תיאוריה של קונספירציה הנהגתית להטעיית ההמונים. הסיפור שהציע תמיר השתלב היטב בתפיסות פופולריות של פשע, בגירסתן הספרותית והטלוויזיונית – כל עובדה תורמת להתקדמות הסיפור.

ואולם, כפי שציין אלן דרשוויץ (פרופסור למשפטים ועורך דין פלילי נודע בארצות-הברית), החיים אינם נרטיב דרמטי והם מלאים פעולות בלתי רלוונטיות וצירופי מקרים. בחיים, אדם שמשמעל קלות בערב לא ימות בהכרח בקרוב, ואקדח שנחשף במערכה הראשונה לא יורה תמיד במערכה השלישית (Dershowitz 1996, 99–105). כדי להפוך את האירועים לנרטיב דרמטי מחק תמיר את יסוד הזמן ההיסטורי מסיפורו (זמן אשר מוסיף יסוד של מקריות, עמימות וידיעה שאינה מושלמת) ובנה אותו באמצעות שורה של אנלוגיות, תוך ביצוע קפיצות בזמן (הקדמת מאוחר למוקדם) ובמקום (הונגריה – ישראל).⁶ הסיפור האנלוגי אפשר לתמיר ליצור דרמה מאירועי העבר, והקהל הוזמן להשלים פערים בסיפור באמצעות ידיעותיו על ההווה. באמצעות הסיפור

"בג. מתחמק ממשפט דיכא", כותרת ראשית בעיתון "יעד", עורך אורי סלע, 2.11.60

הריגול והחבלה הישראלית במצרים הוצגו ראיות מזויפות והושמעו עדויות שקר. לבון רואה בכך את סגירת הפרשה. בן-גוריון דורש להקים ועדת חקירה עם סמכויות רחבות, אך הצעתו נדחתה. ¹⁷ ארבע מאות תלמידי תיכון בנצרת שובתים במחאה על מצב החינוך הירוד בבתי ספרם. ²¹ מעביב מפרסם מודעה על הקמת "אגודת הביטניקים" בתל-אביב: גיל המשתתפים מוגבל ל-18. המונח "ביטניק" הופיע בעיתונות, בחודשים הקודמים, עם קונוטציות לפריצות מינית. ²² אורי לוברני מתמנה לתפקיד יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים. ²⁹ אזכרה בכפר קאסם להרוגי הטבח מ-1956. בעקבות לחצי המושל הצבאי מפרסם ראש המועצה מודעה בעיתון אל-יום, ומורה למחזמים להימנע מהשתתפות באזכרה. שוטרים חוסמים את הדרך לבית הקברות. ³⁰ ועדה של שבעה שרים, כולל שרי מפ"ם ואחדות העבודה, בראשות שר המשפטים פנחס רוזן, מתמנית לבדוק את פרשת לבון.

+ הם היו עשרה, סרט של ברוך דינר על הביל"ויים. < פסטיבל הסרט המקסיקני נערך בתל-אביב. < רואה אור השעון שמעל לראש, מאת ק. צטניק.

נובמבר 1 < מועדון גולף ראשון בארץ נפתח בקיסריה. ² אורי אבנרי מדווח בהעולם הזה על מפגשים עם אנשי המחותר האלג'ירית, הפל"ן, באירופה, המבקשים ממנו להקים תנועת ידידות בישראל שתסייע לגיוס יהודי אלג'יריה למאבקם. מוקם הוועד הישראלי למען אלג'יריה החופשית, בהשתתפות שמואל אבידור הכהן, שמעון שרשבסקי, נתן ילין מור, ישראל איסרלס וויקטור ציגלמן (עורכי העיתון הפולני אודונבה), גבריאל מוקד, ברוך חפץ ואחרים. < החשב הכללי מפסיק את תשלום משכורתו של הרב הראשי יוסף נסים בטענה שתם מועד כהונתו. ¹⁰ פסטיבל שירה מתקיים בכפר יאסיף. ¹⁶ הצנזורה פוסלת מאמר בהעולם הזה על נשק גרעיני בישראל. העיתון עותר לבג"ץ ואף מפרסם, בתגובה לפסילה, קריקטורה מהשבועון הצרפתי ל'אקספרס', המציגה את בן-גוריון וראשי מדינות נוספים כתינוקות המנופפים בטילים גרעיניים. בג"ץ יחייב, בראשונה, את הצנזור לנמק את הפסילה. לאחר שבועות אחדים יפרסם השבועון מאמר וכתבה על הנשק הגרעיני, ויתנגד לרעיון לפתחו בישראל. ¹⁹ הסטודנטים הערבים באוניברסיטה העברית בירושלים שולחים מכתב לאו"ם, שבו הם מסבירים את מצב המיעוט הפלסטיני בישראל. ³⁰ דיון סוער בכנסת בעניין הצנזורה: הממשלה מותקפת על עשיית שימוש פוליטי בצנזורה ועל אפליית עיתונים שונים בהתאם לנטייתם הפוליטית. שמעון פרס מוצג כאחראי. < הארץ טוען כי מנהל הדואר מפעיל שירותי האזנה, בין השאר לשיחות של שרים.

+ רואה אור חוברת חדשה של גמד, המכילה בדיחות אירוטיות על תעשיית הסרטים והשאלה הציונית. < השב. מחייב פקדי ממשלה למלא שאלונים מפורטים, שעניינם קורות חיים וקשרים חברתיים. < תיאטרון זוית מציג את אהבה שכזאת של פאול קהוט. < גיליון ראשון של השבועון כדני נמכר בסבסוד ממשלתי ניכר. < זאב שיף מפרסם סדרת מאמרים בהארץ על בריחת נוער ערבי מן המדינה, בריחה המיוחסת למצוקת האבטלה ולא למניעים לאומיים. בין הבורחים גם בנים של אנשי ציבור ערבים.

דצמבר 2 < מחלוקת במפד"ל סביב בחירת הרב הראשי. סנקציות נגד יצחק רפאל ואשר רוזנבלום התומכים במועמד המערך הרב שלמה גורן. ⁵ השבועון יעד, המקורב לקבוצת המשטר החדש, מפרסם את תמונתו של בנימין ג'יבלי ורומז כי הוא מעורב ב"עסק הביש". העורך, אורי סלע, נעצר בחשד לעבירה על תקנות ההגנה לשעת חירום וגיליונות השבועון נאספים מהדוכנים. ⁷ אורי אבנרי כותב בהעולם הזה על אסטרטגיית ההשתקה של מפא"י: "באווירה ה'ביטחונית' (אותה יכול שר הביטחון לחמם כאוות נפשו על ידי יצירת מתיחות 'ביטחונית') ניתנה יד חופשית ל'אנשי הביטחון', המפעילים את 'מערכת הביטחון'. יריביהם הפוליטיים אינם אלא 'אנשים חסרי תחושה ביטחונית'". ¹⁴ מאז הקמת המדינה הפעיל הצבא מדיניות של גירוש מכון, במטרה להנחיל שטחים ריקים למדינה, טוען אורי אבנרי בהעולם הזה ואף מתאר גירוש שבו השתתף. ¹⁶ מאמר מערכת חריף ביעד נגד תקנות ההגנה לשעת חירום: "המדינה בעצם איננה אלא עבירה אחת גדולה על תקנות ההגנה 1945". ²¹ ועדת השבעה קובעת פה אחד, כי פנחס לבון לא נתן

האנלוגי התבטל הפער לא רק בין הפוליטי למשפטי, אלא גם בין העבר להווה. טשטוש התחומים הגיע לשיאו בפסק הדין של השופט בנימין הלוי, אשר קבע את אשמתו של קסטנר תוך הסתייעות בנוסחה הספרותית "מכר את נפשו לשטן".

הל"ך פלילי וריכוז האשמה. ההליך הפלילי מאפשר למקד את הזרורים באדם אחד – הנאשם. למרות שהנאשם הפורמלי במשפט היה גרינוואלד, תמיר הצליח להעביר את הזרורים ממנו אל קסטנר ולהפוך את זה האחרון לנאשם הלכה למעשה. אופיו האינדיבידואלי של המשפט הפלילי, המתמקד בפעולותיהם של יחידים, אפשר לעורך הדין תמיר להתעלם מן ההקשר הרחב של השואה, אשר היה עשוי להציב את ההאשמה בבגידה במסגרת ההיסטורית ההולמת. ההליך הפלילי אף סייע לתמיר להציע לקהל פתרון קל לדילמות המוסריות הקשות שהמשפט הציב. מיקוד האשמה באדם אחד ביטל את הצורך של כל אחד ואחת מן הציבור לערוך חשבון נפש נוקב לגבי אפשרויות הפעולה בתקופה שנידון נה. מאחר שכל האשמה התרכזת באיש אחד – קסטנר – כל שנותר לעשות כדי להשלים את ההליך הביקורתי היה להרשיעו. ומאחר שהגבול בין המשפטי לפוליטי היטשטש מאוד במשפט זה, אין להתפלא כי זיכוי של גרינוואלד תורגם ברחוב הישראלי לרצח פוליטי של קסטנר.

ריכוז האשמה השיג אפקט כפול – במישור המשפטי הוא העצים את אשמתו של קסטנר, ובמישור החברתי הוא הטיל את רגשות האשמה העצמית של חלקים שונים בציבור על כתפיו של קסטנר. במקום לעודד דיון ציבורי ביקורתי, תרם המשפט לסגירת הדיון הציבורי עוד בטרם נפתח, שכן הוא סיפק מוצא קל ותשובות פשוטות לשאלה המטרדית "כצאן לטבח?" כפי שמסביר המשפטן מארק עוזיאל, "לבירור העבר אין רלוונטיות רבה לדיון הציבורי בהווה, כאשר הוא מובן כסיפור על אודות רוע המיוחס למתי מעט אשר המיטו אסון על הרבים החפים מכל אשמה" (Osiel 1997, 158).

על אמת במשפט ושיח ציבורי ביקורתי. חנה ארנדט מפנה, באחד ממאמריה, את תשומת הלב אל משנתו של לסינג (Arendt 1968). תכולתו של הפילוסופים מהיעדר היכולת להגיע אל האמת האחת והיחידה, כותבת ארנדט, היה מקור שמחתו של לסינג על כך שבעולם האנושי לא יכולה להתקיים אמת אחת ויחידה, ועל כך שבני האדם נידונים לפיכך לשיח אינסופי. חלומם של הפילוסופים למצוא את האמת נהפך בימינו לניסיון להביא את ההיסטוריה להכרעה סופית בבית המשפט. מהלך זה מטשטש הבדלים חשובים בין השיח המשפטי לשיח הפוליטי. לגישה זו היו שותפות הן התביעה והן ההגנה במשפט גרינוואלד: התביעה (היועץ המשפטי לממשלה, חיים כהן) ביטאה זאת בהגשת תביעת דיבה פלילית (היחידה בתולדות המשפט הישראלי) בגין התבטאויות בעלון אזוטרי, ובדרישה להכפיף את הביטוי העיתונאי לרמת הוכחה פלילית; ההגנה (שמואל תמיר) ביטאה גישה זו בעמדתה כי "אמת היא אמת היא אמת" –

האמת המשפטית שתיקבע בבית המשפט היא האמת ההיסטורית, והיא האמת הפוליטית אשר צריכה להנחות את הציבור בהליכתו לקלפי, ביום הבחירות.

כפי שראינו, המשפט יכול להבטיח במה ציבורית, דיון מסודר שהכרעה בסופו. ואולם, המשפט גובה מחיר יקר מן השיח הציבורי, בכל הנוגע לנושאים המערבים אשמה פלילית, מוסרית וציבורית – במהלך המשפט הדיון הציבורי נפגע בשל צורכי המשפט (כגון איסור סובדיציה), ואילו אחרי המשפט הדיון הציבורי מתייתר, שכן ניתן פסק דין וכל דיון עלול להיתפס כחתימה תחת הלגיטימיות של בית המשפט. המשפט, כפי שמראה משפט קסטנר, עלול לחתום מוקדם מדי את הדיון הציבורי במקום שבו התלבטויות הנפש וההתחבטויות צריכות להימשך.

ליאורה בילסקי – הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב

1. לניתוח השימוש הנרחב שעשה עורך הדין שמואל תמיר בעיתון העולם הזה ראו שגב 1984, 260–264; ויץ 1995, 118–120.
2. היה זה משפט "פתולוגי" שלא נשמרו בו כללי הראיות והפרוצדורה הרגילים בחסות אנלוגיה לחוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם והותרו בו עדויות לא רלוונטיות, כולל עדויות שמיעה. גם יחסי הכוחות בין תביעה לסנגוריה לא היו אופייניים, כשמואל סגור מוכשר ופוליטי ייצג את התביעה בשלב הראשון עורך הדין חסר ניסיון.
3. ת.פ. י-ם 124/53: היועץ המשפטי נגד מלכיאל גרינוואלד, פ"מ מד, תשכ"ה 3, עמ' 85–88.
4. תמיר זכה גם בהקלות ראייתיות, מכוח אנלוגיה להקלות המצויות בחוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם.
5. אמנם בערעור שהגישה המדינה נהפכה התוצאה על פיה, ואולם זו היתה החלטה שבדיעבד התקבלה לאחר רצח קסטנר. היא לא הצליחה למחוק את רושם המשפט הראשון וגם לא לסיים את הוויכוח הציבורי.
6. תמיר מתח כמה הקבלות: בין הסתרת "סוד אושוויץ" והפקרת יהדות קלויז על ידי קסטנר בהונגריה לבין השתקת השואה בישראל והפקרת יהדות אירופה; בין שיתוף פעולה של קסטנר עם הנאצים לבין שיתוף פעולה של הנהגת מפא"י עם הבריטים; ובין הכשלת מבצע הצנחנים על ידי קסטנר להכשלת שליחותו של יואל בראנד על ידי הנהגת מפא"י. אלא שהסיפורים האנלוגיים לא עלו בקנה אחד. ככל שמובלט אשמת המנהיגות, כך קטנה אשמתו של קסטנר ומתחזק הרושם כי המשא ומתן לא רק שהיה אפשרות לגיטימית אלא הדרך העיקרית להצלה באותה התקופה.

'קריה נאמנה', סיפור המצור על ירושלים ב־1948 מאת דב יוסף, הוצאת דביר, תל־אביב.

1960 ב־1954 את ההוראה להפעיל רשת ריגול וחבלה במצרים.²⁵ הממשלה מאשרת את מסקנות ועדת השרים המטהרות את לבון. בן־גוריון מתנגד למסקנות ומסרב להשתתף בהצבעה. תובע הקמת ועדת חקירה ממלכתית. פרסומים ראשונים בעיתונים זרים בדבר הקמת כור גרעיני בדימונה. דוד בן־גוריון יאשר בכנסת את הידיעה ויטען שהכור מיועד למטרות שלום. מופיעות חוברות בפי צנח, חוברות שבועיות המכילות תיאורים בדיוניים ארוכים של משחקי כדורגל ותחרויות ספורט שבהם רפי צור וחבריו מנצחים, בדקה התשעים, ספורטאים זרים המשתמשים בכל האמצעים כדי להכשילים. < איי לייק מייק, סרט ישראלי לפי ספר ומחזה של אהרן מגד, בבימויו של פיטר פריי: קומדיה על "חתונות פספורט": הבת מתאהבת בקצין, האב מנסה לחתונה עם תייר אמריקני שמתאהב בחיילת נח"ל תימנייה. < בספר לציון 40 שנה להסתדרות תוקף פנחס לבון את התפיסה הממלכתית של בן־גוריון, ואת ניסיונו לשעבד אליה גם את ההסתדרות: "דמוקרטיה אמיתית תיכון רק במדינה שבה המכשירים הממלכתיים מוגבלים בהיקף שליטתם". < אקסדוס, סרט הוליוודי, בבימויו של אוטו פרמינגר, על פי ספרו של ליאון יוריס, צולם בחלקו בישראל, בסיוע ממשלתי: לצילום סצינת הכרזת המדינה גייס מפעל הפיס אלפי ניצבים, בהגלה מיוחדת של כרטיסי טיסה לארה"ב. < שני אמריקנים פותחים מועדון ביטניקים בחוף הים בתל־אביב. מגישים סוגים שונים של תה, ומציעים למבקרים להשמיע מתקליטיהם בפטיפון.

1961 ינואר 6 < קול קורא של רבנים וראשי ישיבות להימנע מהכנסת לימודים תיכוניים בישיבות. 10 < טובעת הספינה אגוז, שהובילה יהודים ממרוקו לישראל. ארבעים ושמונה נוסעיה נספים. 11 < כינוס של כמאתיים אנשי אוניברסיטה ומשכילים בירושלים, במחאה על התנהגות בן־גוריון ותומכיו בפרשת לבון. הדוברים מזהירים מפני סכנה ממשית לדמוקרטיה, בניסיונו של בן־גוריון לכפות את דעתו על ידי "הפעלת מנגנוני לחץ ויצירת אווירה רגשנית היסטורית, תוך הטלת דופי במוסדות הנבחרים של המדינה". בין מובילי הקבוצה: נתן רוטנשטריך, ש.ג. אייזנשטדט, יעקב טלמון, יעקב כ"ץ ודן הורביץ. בן־גוריון ותומכיו מגיבים בבכוז לביטוי "אנשי הרוח". 12 < מתחיל משפטו של אהרן כהן, חבר מרכז מפ"ם וממקימי הליגה להתקרבות ושיתוף יהודי־ערבי. מואשם במגע עם סוכן זר, בעקבות שיחות בשגרירות הסובייטית. התובע: נוכיח כי הנאשם השיג ידיעות "שאינן לתביעה ידיעות עליהן" והעבירן לסוכנים זרים. 15 < יחזקאל סהר, מפכ"ל המשטרה לשעבר, מורשע במתן עדות שקר במשפט עמוס בן־גוריון נגד שורת המתנדבים. 17 < מתגלה מכשיר האזנה בביתו של ח"כ תופיק טובי ממק"י. 29 < מועצת העיר חיפה מחליטה על הקמת תיאטרון עירוני, שיהיה הראשון בארץ שיפעל בשיטת המנויים. 31 < בן־גוריון מתפטר עקב החלטת ועדת השבעה לפטור את לבון מאחריות לפרשת הפיגועים במצרים. לוי אשכול נכנע ללחצי בן־גוריון ומצטרף לתביעה להדיח את לבון מתפקיד מזכ"ל ההסתדרות.

+ רואה אור ברונת הנוכח. הזאת, מאת יהודה עמיחי. < תיאטרון דו־רֶה־מי מציג את המחזה המוסיקלי חג'י בבה, גירסה מזרחית למשרתם של שני אדונים של גולדוני.

פברואר 1 < שר התחבורה, יצחק בן־אהרן, מודיע בכנסת על נחיתות והמראות של חברות תעופה בינלאומיות בנמל התעופה לוד בשבתות. 3 < כינוס ארצי של חמש מאות חקלאים ערבים נגד חוק ריכוז קרקעות, שהוצע על ידי הממשלה ועומד לדיון בכנסת. חלק מהמשתתפים מעלים קריאה לאיחוד הכוחות הערביים, גם במחיר ניתוק מהמפלגות הקיימות. 5 < מרכז מפא"י מקבל את הצעת אשכול, שלפיה בנסיבות הקיימות לא יוכל פנחס לבון להמשיך לכהן כמזכ"ל ההסתדרות. לבון מתפטר. 8 < השחקנית בתיה לנצט קוראת במועדון צוותא בתל־אביב משירי פטריס לומומבה, מנהיג המאבק נגד השלטון הקולוניאלי בקונגו. נחמה הנדל שרה משירי אפריקה, בליווי גיטרה. 11 < "אותיות 1961", במת שירה בבימויו של דוד לוי. אמנים קוראים ברצף שירי משוררים צעירים, כשברקע מוסיקה אלקטרונית ותפאורת אספלט: מסלול עלילתי של לידה וילדות, מלחמה, אהבה ומוות. בגיליון יוכני, הראשון שיופיע באפריל, יתהה נתן זך על

העולם הזה

אופירה אורז:
צבדיית
'56

מספר 76 * ג' יסן חששין *
15.3.56 * המהדור 350 ברי

אופירה אורז מוכתרת לצבדית השנה, שער 'העולם הזה', 15.3.56.

יוכני עתון לספרות / חוברת א אייר תשכ"א

"יוכני: עתון לספרות", עורכים אורי ברנשטיין ונתן זך, חוברת א, אייר תשכ"א.

1961 התאמתה המיידית של השירה הצעירה, ודווקא האימאז'יסטית, לדקלום, ועל הדמיון הרב בין השירים הכלולים במופע.
14 < המועצה הארצית של הסטודנטים מחליטה לתמוך בביטול הממשל הצבאי ברוב של 85 נגד 78.

+ מאמר מודאג של דוד כנעני בבשער על "תרבות המונים בישראל" ועל "תיאבון שאינו יודע שובע" לבידור קל, למועדוני לילה, למופעי חשפנות, למשחקי כדורגל ולמשחקי קלפים. חושש מההדוניזם, מהצריכה החומרית וההנאה הרגעית שנהפכו למאפיינים של התרבות הישראלית החדשה, בין השאר בעקבות העלויות ההמוניות, הלא-אידיאולוגיות, מאירופה ומארצות האיסלאם. < תערוכה של יגאל תומרקין מוצגת בתל-אביב: ציורים, תבליטים ופסלים המשלבים עצמים יומיומיים, כמו חוטי תיל, קרשי בניין וכלי עבודה. ביקורת נלהבת של נתן זך במשא: "זהו ציור של 'מפתחות', מילון לשפה חדשה, מילון לערכים שאינם מפורשים. יותר נכון: שהם ופירושם התמזגו לאין הפרד".

< בסימפוזיון על פרשת יוסל'ה שוחמכר מצדיק הפרופסור ישעיהו לייבוביץ את עמדת הסב. < סיעת אגודת ישראל מוחה על הכוונה להתיר לחברת אל-איטליה לנחות בנתב"ג בשבת ורואה בצעד פגיעה בסטטוס-קוו.

מאוס 1 < לבון: איני רואה אפשרות להופיע ברשימת מפא"י לכנסת החמישית. 5 < פורצת שביתת מורים בבתי הספר התיכוניים, שתימשך כחודשיים. 7 < כינוס ארצי של חוג רעיוני חדש של מפא"י תובע הקמת ממשלה ללא בן-גוריון, ומוקיע את פולחן האישיות סביבו. מוחה על הטענה כי סילוק בן-גוריון יעמיד את המדינה בסכנה: "הרעיון והעניין ישלטו בביצוע, ולא הביצוע ברעיון". 15 < עצמותיו של דוד רזיאל, מפקדו הראשון של האצ"ל שנהרג בעיראק, שהובאו לישראל, נטמנות בהר הרצל. 20 < ועדת שביתת הנשק ירדן-ישראל מוחה נגד הכוונה להכניס נשק כבד לירושלים במצעד יום העצמאות. 23 < עיריית תל-אביב מאיימת בצעדים משפטיים נגד להקת התיאטרון של פיטר פריי המופיעה בלילות שבת בקולנוע מוגרבי. 27 < תיקון לחוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה מורה על סגירת בתי עינוגים, לאחר שלא כובדה תקנה קודמת שהורתה לבתי עינוגים להעלות סרטים ומחזות ההולמים את רוחו של היום. 28 < הכנסת הרביעית מחליטה להתפזר בעקבות פרשת לבון. 30 < הפגנת חרדים סוערת ברמת-גן נגד פתיחת אטליז המוכר בשר טרף. באוקטובר יחייב בג"ץ את העירייה להעניק לאטליז רשיון. 31 < ד"ר ישראל בר, סגן אלוף במילואים וראש הקתדרה להיסטוריה צבאית באוניברסיטת תל-אביב, שהועסק על ידי משרד הביטחון בכתיבת תולדות מלחמת העצמאות, נעצר כחשוד בריגול. התדהמה בקרב מכריו הרבים, מיוצאי הפלמ"ח וההגנה, מלווה בשמועות על "צאתו לתרבות רעה" - מועדוני לילה, שתייה וכדומה. בר יורשע כעבור שנה וימות בכלא ב-1966.

+ קונגרס האינטלקטואלים הערבים מתכנס בחיפה. < צ'ין צ'ין, הצגה ראשונה של התיאטרון האינטימי: תיאטרון מסחרי ללא צוות שחקנים ובמאים קבוע. ההצגה, העוסקת בשתייה ובשכרות, מבוזמת בידי ניסן נתיב. < רואים אור: ברחובות אילמים, שירים מאת יאיר הורביץ ובנימין פשוט; שירים למצוא עת, מאת טוביה ריבנר; קראנו לו פיפל, מאת ק. צטניק; ארבעה: עשר שירים, מאת ישראל פנקס.

אפריל 4 < נחשבת פרשת מכירה, מ-1954, של רכוש נטוש (בעיקר פרדסים) ליהודים במחירי חנם, כאשר בין הקונים השמאים עצמם ועובדי מדינה אחרים. < אורי לוברני, יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים בהרצאה: מוטב שלא היו סטודנטים ערבים; אם הערבים היו נשארים חוטבי עצים, היה קל יותר לשלוט בהם; הערבי הוא אויב נצחי, והממשל הצבאי הוא הדרך היחידה לשלוט בו. 11 < משפט אייכמן נפתח בירושלים. התובע גזעון האוזנר בנאום הפתיחה: "עמדי ניצבים כאן היום שישה מיליון קטגורים". המשפט, שיימשך עד אוגוסט, ישודר ברדיו ויזכה לסיקור יומיומי בעיתונים. 12 < בג"ץ מורה לשחרר ממעצר את נחמן שטרקס, סבו של יוסל'ה שוחמכר, אחרי שהבטיח לסייע באיתור נכדו. הנכד לא נמצא והסב ייכלא שוב בסוף יולי. בסוף אוגוסט ייעצר בלונדון דודו של הילד, שלום שטרקס. 13 < מהומות על רקע עדתי ברחובות. העילה: לרגל חגיגות יובל המושבה מוצבת תאורה חגיגית בחוצות העיר, להוציא שכונת שעריים והמעברות לשעבר זרנוגה, קוביבה ומרמורק. בהפגנות הסוערות הורסים נערים במות בידור ומתפרצים לבית התרבות, שנערך